

Токтогулов А.Т.

**КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮ ОКУУ
ЖАЙЛАРЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРОЦЕССИ
ӨНҮКТҮРҮҮНҮН НЕГИЗГИ ШАРТТАРЫ**

Токтогулов А.Т.

**ОСНОВНЫЕ УСЛОВИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ**

A.T. Toktogulov

**BASIC CONDITIONS FOR IMPROVING
THE PEDAGOGICAL PROCESS IN PROFESSIONAL
EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

УДК: 378.37:378.016/09

Бул макалада кесиптик билим берүү окуу жайларында педагогикалык процессти өркүндөтүүнүн негизги багыттары жана шарттары каралган. Педагогикалык процесс жалпысынан алганда бирдиктүү бүтүндүктөрдү түзгөн педагогикалык кубулуш. Анын компоненттери бири-бири менен тыгыз байланышкан. Буга ылайык, макалада педагогикалык процесстин билим берүү, тарбиялоо жана өнүктүрүү функцияларынын негизги өзгөчөлүктөрү терең изилденген. Андан сырткары, эмгек педагогикалык процесстин жогоруда аталган негизги функцияларынын алкагында кесиптик лицейлерде билим берүү процессин өркүндөтүүнүн шарттары илимий негизде талданган. Ошондой эле, баштапкы кесиптик билим берүүнүн сапатын жогорулатуу процесси окуучуларга теориялык билим берүүнүн аныктоо, ал процессти ишке ашыруунун традициялык жана инновациялык технологияларды бири-бири менен айкалыштыра колдонууга байланыштуу негизги багыттар белгиленген.

Негизги сөздөр: окуу процесси, кесиптик педагогика, билим берүү, жогорку окуу жайлары, педагогикалык процесс.

В статье рассматриваются основные направления и условия совершенствования педагогического процесса в профессиональных школах. Педагогический процесс в целом - педагогическое явление, составляющее единое целое. Его компоненты тесно связаны друг с другом. Соответственно, в статье исследуются основные особенности функций обучения, воспитания и развития педагогического процесса. Кроме того, в рамках перечисленных выше основных функций трудового педагогического процесса на научной основе проанализированы условия совершенствования образовательного процесса в профессиональных учебных заведениях. Также в процессе повышения качества начального профессионального образования были определены ключевые направления, связанные с определением теоретического образования учащихся, использованием сочетания традиционных и инновационных технологий при реализации этого процесса.

Ключевые слова: учебный процесс, профессиональная педагогика, образование, высшие учебные заведения, педагогический процесс.

The article examines the main directions and conditions for improving the pedagogical process in professional schools. The pedagogical process as a whole is a pedagogical phenomenon that constitutes a single whole. Its components are closely related to each other. Accordingly, the article examines the main features of the functions of training, education and development of the pedagogical process. In addition, within the framework of the above main functions of the labor pedagogical process, the conditions for improving the educational process in professional educational institutions have been analyzed on a scientific basis. Also, in the process of improving the quality of primary vocational education, key areas were identified related to the definition of theoretical education of students, the use of a combination of traditional and innovative technologies in the implementation of this process.

Key words: educational process, professional pedagogy, education, higher educational institutions, pedagogical process.

Педагогикалык процессти кесиптик педагогика боюнча адабияттарда педагогдор менен окуучулардын үзгүлтүксүз жана өз ара байланышта болгон аракеттердин жыйындысы катары каралат [1, 77-б.]. Ал окуучулардын билимдери, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү аң-сезимдүүлүк менен бекем өздөштүрүүсүнө, ошондой эле аларды практикада колдонуу жөндөмдүүлүгүн калыптандырууга багытталган.

Албетте, педагогикалык процесстин мындай аныктамасы анын мазмунун ачкандай эле көрүнгөнү менен ага кошумчалай турган элементтер да бар. Албетте, бул жерде көбүнчө процесстин материалдык, финансалык жагына эмес, билим берүү, окуучулардын практикалык компетенцияларын калыптандыруунун теориялык, технологиялык жана методикалык аспектилерине басым жасалат.

Педагогикалык процесс жалпысынан алганда бирдиктүү бүтүндүктөрдү түзгөн педагогикалык кубулуш. Анын компоненттери бири-бири менен тыгыз байланышкан. Кесиптик лицейде таалим-тарбия берүүнүн максаты жана милдеттери анын мазмуну, башкача айтканда окутула турган предметтердин мазмуну аркылуу аныкталат. Ал эми тандалып алынган предметтик мазмун окутуунун технологиялары, тактап айтканда окутуунун методдору, каражаттары, уюштуруу формалары, ар кандай шарттардын түзүлүшү, текшерүү жана баалоо, алынган жыйынтыктарды талдоо, рефлексия жана коррекциялоо аркылуу ишке ашат.

Белгилүү болгондой кесиптик билим берүүнүн максаты – ар тараптуу, гармониялуу өнүккөн инсанды тарбиялоо болуп эсептелет. Ал болсо жумушчунун билиминин, тарбиясын жана өнүккөндүгүн бирдиктүү көрсөткүчү аркылуу аныкталат.

1. Педагогикалык процесстин билим берүүчүлүк функциясы окуучулардын илимий, техникалык, технологиялык жана өндүрүштүк билимдерин системасын калыптандырууну көздөйт. Билимдердин системасын фактылар, түшүнүктөр, закондор, теориялар, законченемдүүлүктөр, кубулуштар, процесстер түзөт. Ошондой эле өздөштүргөн билимдерди окуу ишиндеги жана өндүрүштөгү маселелерди чечүүдө пайдалануу; жалпы илимий, политехникалык, атайын кесиптик билгичтиктерге ээ болуу; алган билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү бекемдөө, тереңдетүү, жалпысынан өркүндөтүү маселелери чечилет.

Педагогикалык процессти билим берүүчүлүк функциясы, ал процесстин тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчүлүк функциясын ишке ашырууга түздөн түз таасирин тийгизет.

2. Педагогикалык процесстин тарбиялоочулук функциясы окутуу иши менен ар дайым байланышта жана өз ара көз карандылыкта аткарылат. Таалим-тарбия педагогикалык процесстин объективдүү законченеми; таалим-тарбия ишинде нейтралдуу абалдагы окутуу болбойт. Окутуу окуучунун интеллектуалдык өнүгүшүнө, кесиптик жөндөмүнүн калыптанышына сөзсүз таасир этет. Ошондуктан кесиптик лицейдин окутуучу мугалиминин, мастерин, тарбиялычылынын негизги милдети-болочок жумушчунун эң жакшы сапаттарын калыптандыруу үчүн педагогикалык процесстин тарбиялык мүмкүнчүлүктөрүн толугу менен пайдалануу болуп эсептелет.

Педагогикалык процесстин жүрүшүндө окуучулардын дүйнөгө болгон илимий көз карашы, кесиптик ишеними калыптана; эмгекке жана эмгек адамдарына болгон сый-урматы пайда болот; жогорку нравалык сапаттарды калыптанат. Коллективдеги тилектештик сезимдерди ойгонуп, социалдык баарлашууга болгон

даярдыгы чындалат [2, 97-б.]. Эмгек тартибин сактоо, ишине ак дилинен мамиле жасоо, жоопкерчилик, демилгелүүлүк сапаттары ашып артат. Граждандык жүрүм-турум эрежелерин, нормаларды билүү жана аларды сактай билүү көндүмдөрү калыптанат. Тарбиялап окутуу же болбосо окутуу аркылуу тарбиялоо процесси окуучулардын инсандык өзгөчүлүктөрүн үйрөнүү жана аларды ар дайым эске алуу менен жүргүзүлөт. Ошондой эле бул учурда окуучулар коллективинин жалпы мүнөздөмөсү, тарбиялык маселелерди чечүүдөгү максатка багытталгандык өзгөчө орунда турат. Мында эске ала турган маселе таанып-билүү процесси менен инсандык сапаттардын калыптануусунун бирдиктүүлүгү, бирин-бири толуктап тургандыгы. Кесиптик билимдер менен турмуштук тажрыйбалардын өз ара байланышкан ар дайым көңүлгө алуу ж.б.

Педагогикалык процесстеги тарбия ишинин тажрыйбасы педагогдун мастердин кесиптик жана технологиялык чеберчилигинин маанилүү теориялык жана практикалык мазмундагы окуу материалдарынын тандалып алынышы, окутуунун жогорку илимий-методикалык деңгээли, окуучулардын өнүгүүгө багытталган активдүүлүгү, окуучулардын окуу жана өндүрүштүк ишиндеги ийгиликтерине колдоо көрсөтүүнүн, стимулдаштыруунун абалы, окууну жана эмгектенүүнү ар бир окуучунун өзгөчөлүгүнө эске алуу менен коллективдүүлүк принцибинин негизинде уюштурууга көз каранды болот.

3. Педагогикалык процесстин өнүктүрүү функциясы окуучулардын рационалдуу ой жүгүртүүсүнүн (анализ, синтез, салыштыруу, жалпылоо ж.б.) деңгээли, таанып-билүүдөгү активдүүлүгү жана өз алдынчалыгы, билимге жана эмгекке болгон кызыгуусу жана жөндөмү, максатка жетүүдөгү эрки жана тырышчаактыгы өз алдынча билим алууга жана чыгармачылык менен иштөөгө жасаган мамилеси, көңүл буруу, эсте сактоо, сүйлөй билүү, элестетүү жана элестер менен акыл амалдарын аткаруусу, окуу эмгеги менен өндүрүштүк эмгекти айкалыштыруусу аркылуу аныкталат.

Эмгек педагогикалык процесстин ушул үч функциясынын алкагында кесиптик лицейлерде билим берүү процессин өркүндөтүүнүн шарттарына токтололу.

I. Кесиптик билим берүүнүн принциптерин жана аларды ишке ашыруунун технологияларын өркүндөтүү. Азыркы учурда кесиптик билим берүүнүн төмөнкү принциптери иштелип чыккан жана илимий жактан тастыкталган. Бирок аларды окуу процессинде ишке ашыруунун шарттары толук иштелип чыга элек десек жаңылышпайбыз. Биз өз ишибизге ушул маселени изилдөөнүн натыйжасында алынган айрым жыйынтыктарды сунуш кылмакчыбыз. Алар традициялуу иш аракеттердин базасында алынып, айрым сыналган кошумчалар, тактоолор түрүндө берилди.

Политехникалык принцип. Политехникалык билим берүү заманбап өндүрүштүк илимий негиздери жөнүндөгү билимдерге ээ болууну көздөйт. Ошонун негизинде болочок жумушчулар өндүрүштүк жөнөкөй курал-жарактары, жабдуулары жана материалдары менен иштөөгө көнүгүшөт. Окутуу процессинде политехникалык принцип политехникалык жана атайын кесиптик билим берүүнү камсыздайт.

Жалпы кесиптик билимдер өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: техникаларды классификациялоонун жалпы белгилери жана конкреттүү өндүрүштүк технологиялардын негизинде туруучу принциптер жөнүндөгү билимдер; материалдарды классификациялоо жана аларды алуунун жолдору жөнүндөгү билимдер; жаңы продукттарды стандартташтыруу, алардын сапатын текшерүү жана баалоо жөнүндөгү билимдер; эмгекти уюштуруунун экономикасы жана экологиясы жөнүндөгү билимдер; өндүрүштүн тармагы боюнча жаңы техникалар жана технологиялар жөнүндөгү билимдер ж.б.

Атайын кесиптик билимдер жабдыктардын, инструменттердин, түзүлүштөрдүн конструкциясынын, алардын колдонуунун технологияларынын, ар кандай материалдарды, тетиктерди жасоонун өзгөчүктөрүнүн маңызын ачып берет.

Окутуу процессинде политехникалык принциптерди ишке ашыруу үчүн төмөнкү шарттар аткарылышы зарыл:

- Окутуунун мазмунунун илим менен техниканын өнүгүшүнүн негизги багыттары менен шайкеш келиши;
- Окуу материалдарын өз ара байланышта болгон бирдиктүү билимдердин системасына айландырып уюштуруусу;
- Окула турган материалдардын мазмунун болочок жумушчулардын практикалык ишмердүүлүгү менен байланыштыруу;
- Окуучулардын түшүнүүсүнө жеткиликтүүгү, алардын окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө туура келиши;
- Окуучулардын таанып-билүү кызыкчылыгын канагаттандыруу мүмкүнчүлүгү;
- Жалпы билим берүүчү базалык билимдерге жана билгичтерге таянуу;
- Мазмунунун кесиптик лицейлердин материалдык-техникалык базасына, маалыматтык-технологиялардын мүмкүнчүлүгүнө дал келиши;
- Эмгектин өндүрүмдүүлүгүнө тийгизген факторлорду эсепке алуу.

Окутууну окуучулардын өндүрүмдүү эмгеги менен бириктирүү. Теория менен практиканын байланышы принцибин ишке ашыруунун шарттары:

- Теориялык билимдердин алдыга озуп турушу, алардын тууралыгы практикалык сабактарды текшерилип, бекемделет;

- Кайсы гана эмгек процессинде болбосун илимдин ар кандай түрлөрү жөнүндөгү билимдер жана билгичтиктер синтезделип турушу керек;

- Кеңири профилдеги жумушчуларды даярдоо процессинин эффективдүү жүрүшү үчүн тармактык билимдерди өндүрүштүк түрлөрү менен синтездөө зарыл;

- Окутуунун мазмунун интеграциялоо эки багытта жүргүзүлүшү керек: биринчиден, вертикаль боюнча – кесиптик билимдерди жана билгичтиктерди бир предметтин деңгээлинде интеграциялоо; экинчиден горизонталь боюнча – атайын билимдерди жана билгичтиктерди интеграциялоо.

Окутуу процессинде кесиптик ишмердүүлүктү моделдештирүү принциби. Окутуу процессинде кесиптик ишмердүүлүктү моделдештирүү дегенди өндүрүш менен байланышкан типтүү маселелерди окуу-өндүрүштүк маселелерге өзгөртүп түзүү, ошого жараша окутууну уюштуруунун формаларын жана методдорун колдонуу деп түшүнөбүз. Моделдештирүүнүн негизги милдети кеңири профилдеги жумушчуларды даярдоого коюлуучу талаптар менен ага керек болуучу билимдер менен билгичтиктердин ортосундагы туура келүүчүлүктү орнотуу болуп эсептелет. Ушунун негизинде жумушчуга коюлуучу эталондук талаптар прогноздолот. Демек кеңири профилдеги жумушчунун ишмердүүлүгүн моделдештирүү ошол эталондук талаптарды аныктоо менен ишке ашат. Алар:

- Жумушчу орунда аткарылуучу милдеттер;
 - Жумушчу чече билүүгө тийиш болгон маселелер;
 - Коюлган милдеттерди чечүүгө керек болуучу жалпы кесиптик, жалпы технологиялык жана атайын кесиптик билимдер, билгичтиктер.
- Аны аткаруунун шарттары төмөнкүлөр:
- Билимдерди жана билгичтиктерди интеграциялоонун политехникалык багытталышы;
 - Интегративдүү окутуу процессин деңгээлдер боюнча градациялоо;
 - Кеңири профилдеги жумушчулардын кесиптик ишмердүүлүгүнө коюлуучу эталондук талаптарды прогноздоо;
 - Интегративдүү окутуу процессин уюштуруудагы, анын коюлган талаптардан көз карандылыгын эсепке алуу.

Кесиптик мобилдүүлүк принциби адамдын техникалык каражаттарды, технологиялык процесстерди жана жаңы адистиктерди тез өздөштүрүп алуу жөн-

дөмдүүлүгүн мүнөздөйт. Ошондой эле өзүнүн билимин жана квалификациясын туруктуу өркүндөтүп турууга болгон чыгармачыл мамиле адамдын кругозорунун кенендигине жана практикада кездешкен ар кандай проблеманы чече билүүгө болгон ынтаасына, кызыгуусуна, өндүрүштүн эреңки келечегин көрө билүүсүнө жараша сыпатталат. Ошондуктан окуучуунун бүгүнкү билимине эмес, анын эртеңки абалына, иш аракеттин эртеңки милдетине көңүл буруу ылайыктуу. Окуучуунун максаты окуучуунун кесипке ээ болуусу менен катар интеллектуалдык сапатына таасир бергендей уюштурулушу керек. Кесиптик билим берүүнүн мазмуну техникалык жана технологиялык шартка жараша үзгүлтүксүз өркүндөтүлүп турган максатка ылайык келет.

Кесиптик окуучуунун модулдук принциби. Бул принциптин маңызы окуучулардын берилген окуу программасы боюнча өз алдынча иштөөсүнүн сапаты менен жетүү үчүн маалыматтын топтомун түзүү, методикалык ыкмалардын жыйындысы камтыйт.

Модулдук окуучуунун максаты, мазмуну жана методикасы төмөнкү аспектилерди аныктайт: окуучуунун мазмунунан обочолонгон элементтерди бөлүп алуу, билимдердин динамикалуулугу, таасирдүүлүгү, ийкемдүүлүгү жана колдонуу ыкчамдыгы, келечектүүлүгү жана ар тараптуулугу. Программа, анын модулдары коюлган социалдык жана өндүрүштүк талаптарга ылайык ар дайым вариацияланып турушу шарт.

Ал модулдар бири-биринен көзкаранды эмес, өзүнчө автономдуу болуп, ошол эле учурда бири-бирин толуктап тургандай түзүлүшү керек.

Кесиптик лицейлерге модулдук окуучууну киргизүү төмөнкү дидактикалык максаттарга жетүүнү камсыздайт:

- Субъекттин максатына жетүүсүнө зарыл болгон бардык ишмердүүлүктүрдүн түрлөрүн интеграциялоо;

- максатына жетүүнүн альтернативдүү жолдорун, ишке ашырууга зарыл болгон окуучуунун варианттарын үзгүлтүксүз издөө;

- окууга арналган ар бир модуль боюнча окуучунун жетишүүчү натыйжаларын деңгээлин аныктоо ж.б.

Системалуулук жана удаалаштык принципин ишке ашыруу үчүн төмөнкү шарттардын аткарылышы зарыл:

- кесиптик окутуу процессин өндүрүштүк окуучуунун мезгилдерине туура келген пландаштыруу: киришүү мезгили, даярдоо мезгили, кесипти өздөштүрүү мезгили, текшерип-жыйынтыктоочу мезгили;

- өндүрүштүк окутуу процессинде билгичтиктер менен көнүмүштөрдү калыптандыруунун удаалаштыгын сактоо;

- окутууда дедуктивдик методду колдонуу;
- жалпы билим берүүчү базалык билимдерге жана билгичтиктерге таянуу;
- окуу материалдарын өз ара байланышта болгон бирдиктүү билимдер системасына топтоштуруу;
- предметтик стандарттагы мазмундук өзөктөрдү өздөштүрүү жана окуу материалдарын ошол өзөктөргө жараша жалпылоо жана системалаштыруу.

Ыңгайлуу билим берүү жана билим алуу чөйрөнү түзүү принциби. Окутуу чөйрөсүн түзүү өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: окуу жайында өндүрүштүк окуучуунун окуу-материалдык базасын түзүү; техникалык, технологиялык, эргономикалык, экономикалык, педагогикалык, санитардык-гигиеналык, экологиялык, ошондой эле эмгек коопсуздугу менен окуучулардын ден соолугун сактоого коюлган талаптарга туура келген дидактикалык-каражаттарды түзүү.

Бул принципти эффективдүү ишке ашыруу үчүн төмөнкүдөй социалдык жана психолого-педагогикалык иш чараларды түзүү, аны колдонуу талап кылынат:

- Окуучуларга психологиялык жана эстетикалык жактан ыңгайлуу таасир бергендей эмгектенүүнүн шартын түзүү (эмгектин жана эс алуунун режими, стимулдаштыруунун шарты, психологиялык климат, жабдуулардын сапаты ж.б).

- Башкаруунун таасирин педагогикалык жактан оптимизациялоо (башкаруунун максаттуулугу, макулдашылгандыгы, компетенттүүлүк, педагогикалык таасирлерден алынган жыйынтыкты эске алуу ж.б).

Педагогикалык процессти компьютерлештирүү принциби. Бул принцип санариптик технологиянын жашоонун бардык тармагына тараганына байланыштуу өзгөчө актуалдуу болуп эсептелет. Анткени, биринчиден компьютер окуу маалыматтарын берүүнүн мүмкүнчүлүгүн бир кыйла кеңейтти. Экинчиден окуу материалынын практикалык маанисин ачуу менен окуунун мотивациясын күчөттү. Үчүнчүдөн, компьютер окуучуларды окуу ишине активдүү тартууга жетишти.

Кесиптик-техникалык окуу жайларда компьютерди окуу жана окуу-өндүрүштүк ишмердүүлүктүн төмөнкү аймактарында колдонуу максатка ылайык деп эсептелинет:

- компьютер окуп үйрөнүүнүн объектиси, башкача айтканда билимди, билгичтикти өздөштүрүү компьютердин мүмкүнчүлүгүнүн кеңири экендигин сезип-түшүнүүгө алып келет, ошондой эле «Информатиканын негиздери» предметин окуу аркылуу компьютердин жардамы менен ар кандай практикалык маселелерди чечүүгө боло тургандыгы далилденет;

• автоматташтырылган системалар боюнча адистерди даярдоодо компьютер эмгектенүүнүн куралы катары кызмат кылат.

Окутуу процессинде компьютерди колдонуу төмөнкүдөй педагогикалык маселелерди эффективдүү чечүүгө мүмкүндүк берет: окутууну дифференцирлөө жана жекечелештирүү; тескери байланыш аркылуу текшерүү; билим-диагноздоо; типтүү каталарды жалпылоо; өзүн-өзү текшерүү жана өз алдынча түзөтүүлөрдү киргизүү; окуп үйрөнүлүүчү же изилденүүчү объектилерди; процесстерди жана кубулуштарды моделдештирүү жана имитациялоо; окуучулардын таанып-билүүгө болгон кызыгуусун арттыруу; чечим чыгара билүү көндүмдөрүн калыптандыруу ж.б.

Экономикалык жактан максаттуулук принциби. Бул принцип кесиптик лицейлерде жумушчуларды жана адистерди эмгек рыногунун талабына жараша даярдоону пландаштыруунун зарылдыгын аныктайт. Ушуга байланыштуу жумушчу кадрларды даярдоо окуу жай менен кызмат берүүчүлөрдүн ортосундагы уюштуруу-укуктук негиздеги келишимге ылайык ишке ашырылат. Окуучулардын окуу-өндүрүштүк эмгектеринин санына жана сапатына жараша өз баасын алууга тийиш. Айрыкча мындай иштер өндүрүштүк практиканын учурунда аткарылат. Үйрөнчү окуучулар квалификациялуу жумушчулардын көзөмөлү астында өндүрүштүк тапшырмаларды аткарышат. Даяр продукттарды чыгарууга жетишишет. Мындай иштер болочок жумушчулардын алдыңкы өндүрүштүк ыкмаларды үйрөнүүсүнө, эмгектенүүнүн эффективдүү жолдорун тандап алуусуна, эмгектин өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуунун активдүү технологияларын табуусуна жана пайдалана билүүсүнө шарт түзөт. Натыйжада окуучу-практиканттар жумушчулар сыяктуу эле тийиштүү эмгек акысын алууга татыктуу болушат. Окуучулардын иши стимулдашат, ошону менен катар эле ишканын экономикалык абалына оң таасирин тийгизет.

II. Кесиптик лицейлерде педагогикалык процесси өркүндөтүүнүн дагы бир шарты ушул окуу жайларда даярдалуучу адистиктерди квалификациялык мүнөздөмөлөрүн тактоо, күн сайын пайда болуп жаткан жаңы кесиптердин мазмунун аныктоо болуп эсептелет.

Мында негизги көңүл бура турган маселе жумушчулардын эмгегинин мазмунундагы өзгөрүүлөр, алардын интеллектуалдык жактан жакшырууга багытталгандыгы болуп эсептелет [3, 67-6.]. Белгилүү болгондой материалдык өндүрүш аймагында адам төрт функция аткарат: 1) ар кандай курал жарактарды, предметтерди кыймылга келтирүү үчүн жумушчу өзүнүн булчуң күчүн, энергиясын пайдаланат; 2) курал жабдыктардын иштешин башкарып, ар кандай

предметтерге таасир этет; 3) жумушка керек болуучу курал-жарактарды, жабдууларды, түзүлүштөрдү ишке даярдайт, иштетет, бузулган жерлерин оңдойт; 4) материалдын өндүрүү процессин долбоорлойт жана уюштурат. Азыркы учурда биринчи жана экинчи функциялардын колдонулганы менен көпчүлүк учурларда үчүнчү жана төртүнчү функциялар басымдуулук кылат. Бул болсо жумушчуларды даярдоо боюнча окулуучу жаңы предметтерди киргизүү, алардын мазмунун аныктоо, окутуу технологияларын өркүндөтүү милдетин коет.

Кеңири профилдеги жана жогорку квалификациялуу жумушчуларды даярдоонун заманбап моделин түзүү үчүн учурдагы өндүрүш процессин изилдөө, ошондой эле кесиптерге талдоо жүргүзүү зарыл [4, 159-6.]. Ал үчүн учурда атайын комиссиялар түзүлөт. Комиссиянын курамына Мамлекеттик агенттиктин кызматкерлери, өндүрөштүн жана кызмат көрсөтүүчү мекемелердин адистери, кесиптик-техникалык окуу жайларынын педагогдору, психологдор, врачтар, физиологдор, методисттер, өндүрөштүк окутуунун мастерлери, тарбиячылар кириши керек.

Комиссиянын анализ жасоосу төмөнкү план боюнча жүргүзүлсө өз натыйжасын берет.

1. Эмгек аймагынын жумушчулар аткара турган иштердин мазмуну жана көлөмү.

2. Техникалык-уюштуруунун жогоруда аталган пландын негизинде жүргүзүлгөн ар кандай практикалык талдоолорду, өнөр жай, айыл-чарба, турмуштиричиликти тейлөө жаатындагы ар тирдүү сунуштарды, илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын эсепке алуунун натыйжасында баштапкы кесиптик билим берүүчү окуу жайларда даярдалууга адистиктердин мүнөздөмөлөрү диссертациянын экинчи главасынын биринчи параграфында берилди.

III. Кесиптик лицейлерде жумушчу – кадрларды даярдоо процессин өркүндөтүүнүн негизги шарттарынын бири мамлекеттик билим берүү стандартын модернизациялоо болуп эсептелет. Анда негизинен кесиптик лицейлердин максаты менен милдеттери, адистик кесиптердин түрлөрүнө жараша окутулуучу предметтердин варианты менен вариативдик бөлүктөрдү, предметтердин мазмуну жана окутууга бөлүнгөн убакыттар, жумушчулардын ээ болуучу жалпы жана кесиптик компетенциялары берилет. Билим берүү стандартын модернизациялоонун ар кандай жолдору диссертациянын экинчи главасынын экинчи параграфында чагылдырылган. Биз бул жерде кесиптик билим берүүнүн мазмунун иштеп чыгууга коюлуучу айрым жоболорго гана токтололу. Алар айрым предметтер боюнча окуу программаларын иштеп чыгууга жардам берет деп ойлойбуз.

1. Жумушчу кадрлардын кесиптик-квалификациялык структурасын өнүктүрүүнү прогноздоонун натыйжасы билимдердин проблемалуу жайгашышын камсыздоо. Кесиптик-техникалык билим берүүнүн өнүгүшү курал – жабдыктар жана эмгек предметтерин, өндүрүштүн технологиясын жана уюштуруу алдыга озуп турушу керек. Программаны иштеп чыгуучу авторлор илимдин, техниканын, өндүрүштүн, жумушчулардын эмгегинин өзгөрүшүнүн багыттарын 5, 10, 15 жыл алдыга озуп билүүгө тийиш. Ошонун негизинде кийинки жылдарда жумушчулардын билимине, билгичтиктерине, компетенцияларына кандай талап коюлары прогноздолот. Ал болсо билим берүүнүн мазмунун аныктоого жардам берет.

2. Өндүрүштүк тийиштүү тармагынын өзгөчөлүгүнө жараша окуу программаларында илимдин, техниканын, алдыңкы технологиянын жетишкендиктери чагылдырууга тийиш. Предметтин мазмунуна илимде калыптанган жана практикада кабыл алынган гана маалымаатар кириши керек.

3. Политехникалык принциптин чагылдырылышы. Ар бир предмет өзүнө жалпы илимий жана кесиптик-политехникалык түшүнүктөрдү камтыйт. Кесиптик педагогикада жалпы илимий түшүнүктөр катары илимди классификациялоонун жалпы негиздери; техниканы классификациялоонун жалпы негиздери; баардык өндүрүш процесстеринин жалпы принциптери; эмгектин жалпы социалдык-экономикалык шарттары алынат.

Кесиптик-политехникалык түшүнүктөргө конкреттүү өндүрүш каражаттарынын түзүлүшү жана аракети; конкреттүү багыттагы өндүрүштүк технологиялардын жалпы принциптери; кесиптик ишмердүүлүктөрүн жалпы илимий негиздери; эмгектин ар түрдүү багыттарындагы жалпы экономикалык факторлор кирет. Алар конкреттүү өндүрүштүк, технологиялык процесстердин, жумушчунун кесибинин мазмунунун, алар жөнүндөгү билимдердин жана билгичтиктердин маңызын чагылдырган түшүнүктөрдүн жыйындысы болушат.

4. Жалпы жана кесиптик-техникалык билим берүүнүн өз ара байланышынын чагылдырылышы. Өз ара байланыштын негиги багыттары катары төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот:

- Жалпы билим берүүчү предметтердин өз ара байланышы жана алар менен атайын кесиптик предметтердин байланышы (жалпы техникалык, атайын

кесиптик предметтер жана өндүрүштүк билим берүүчү предметтер);

- Жалпы техникалык жана атайын кесиптик предметтердин өз ара байланышы жана алар менен өндүрүштүк билим берүүчү предметтердин байланышы;

- Кесиптик циклдагы предметтер менен жалпы билим берүүчү предметтер менен байланышы;

5. Кесипке багытталган предметтердеги окуу материалдарынын негизги идеяларын аныктоо. Жалпы билим берүүчү, техникалык, атайын кесиптик жана өндүрүш боюнча тандалган предметтин мазмунундагы жалпылыкты, даярдалуучу жумушчунун кесибине таасир берүүчү өзгөчөлүктөрдү табуу жана аларды программаларда логикалык удаалаштыкта чагылдыруу.

6. Окуу программаларында эмгектин алдыңкыларынын, новатор жумушчулардын тажрыйбаларынын чагылдырышы.

7. Кесиптик лицейдин бүтүрүүчүлөрдүн өндүрүштүк квалификациясынын андан аркы өндүрүшүнө багытталышы.

8. Окуу программаларында жумушчу ээ болуучу негизги адистик менен ага тектеш адистиктердин байланышынын чагылдырышы.

9. Болочок жумушчулардын техникалык ой жүгүртүүлөрүн туура калыптандыруучу жана өнүктүрүүчү окуу материалдарынын болушу.

10. Окуу программаларында эл чарбасынын аймактын өзгөчөлүгүнө арналган маалыматтардын болушу.

11. Окуу материалдарынын болочок жумушчуларды тарбиялоого, дене түзүлүшү жана акыл-эс жагынан өнүктүрүүгө багытталгандыгы.

Мына ушул көрсөтүлгөн жоболор окуу программаларын, окуу китептерин мугалимдердин методикалык колдонмолорун, дидактикалык материалдардын, көрсөтмө каражаттарын түзүүдө сөзсүз эске алынышы зарыл. Көрсөтүлгөн жалпы талаптар, түшүнүктөр ар бир кесиптик өзгөчөлүгүнө, маңызынын ар түрдүүлүгүнө жараша конкреттештирилиши жана айкындалышы зарыл.

IV. Кесиптик-техникалык окуу жайларды педагогикалык процессти өнүндөтүүнүн дагы бир шарты окуу методикалык комплекстерин түзүү жана аларды ачуу ишине киргизүү болуп саналат. Окуу методикалык комплекстин максаты, түзүлүшү, анын ар бир

элементинин функциялары жана мазмуну диссертациясынын 2 главасынын 3 параграфында берилген.

V. Кесиптик лицейлердин педагогикалык процессинин өркүндөп өнүгүшү ачуу процессин оптималдуу башкаруу менен байланышкан. Башкаруу процессинин система катары кароо, анын максатын аныктоо, пландаштыруу, уюштуруу, текшерүү, баалоо, коррекциялоо сыяктуу элементтеринин мазмуну диссертациясынын 3 главасынын 1 параграфында чагылдырылды.

Баштапкы кесиптик билим берүүнүн сапатын жогорулатуу процесси окуучуларга теориялык билим берүүнүн аныктоо, ошондой эле ал процессти ишке ашыруунун традициялык жана инновациялык технологияларды бири-бири менен айкалыштыра колдонууга байланыштуу.

Адабияттар:

1. Мамбегакунов Э. ж.б. Кесиптик лицейлерде жалпы жана адистик предметтерди окутууга көрсөтмөлөр. - Б.: «Калем» Басма үйү, 2019. - 236 б.
2. Гершунский Б.С. Прогностические методы в педагогике. - Киев: Вища школа, 1974. - 208с.
3. Молчановский А.А. Научные основы методического обеспечения построения модели деятельности мастера производственного обучения // Научные основы разработки модели деятельности мастера производственного обучения средних профтехучилищ. - Л.: ВНИИ профтехобразования, 1981. - С. 16-31.
4. Бабаева А.Д., Токторова А.Э. Роль нравственно-правового воспитания в процессе формирования личности студентов среднего профессионального учебного заведения. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2018. - №12. - С. 158-160.